

Prof. dr hab. Anna Maria Zawadzka
Instytut Psychologii
Uniwersytet Gdański
ul. Bażyńskiego 4
80-592 Gdańsk

Gdańsk 4.09.2024

Recenzja pracy doktorskiej mgr Jakuba Niedźwiedzkiego pt. „Czynniki mediujące między duchowością wertykalną i horyzontalną a jakością życia” napisanej pod kierunkiem dr hab. Jarosława Piotrowskiego, prof. Uniwersytetu UKSW.

Praca doktorska pana Jakuba Niedźwiedzkiego dotyczy zagadnienia duchowości rozumianego jako zjawisko psychiczne. W pracy analizuje się trzy kwestię. Pierwszą z nich jest propozycja narzędzia do pomiaru dwóch wymiarów duchowości wraz z jego walidacją. Narzędzie to opiera się na założeniu, że duchowość przejawia się poprzez wymiary - wertykalny i horyzontalny, i tymi wymiarami można w adekwatny sposób opisać złożoność doświadczeń duchowych i różnice pomiędzy nimi. Drugą kwestią jest propozycja modelu zależności pomiędzy wyróżnionymi wymiarami duchowości i dobrostanem/złostaniem. Trzecią kwestią jest propozycja określonych cech osobowych jako mediatorów w modelu zależności pomiędzy przejawami duchowości a dobrostanem. Dobór mediatorów opiera się na założeniu, że inne cechy sprzyjają dobrostanowi w zależności od przejawu duchowości tj., czy mamy do czynienia z duchowością wertykalną czy horyzontalną. Podsumowując temat jest ważny a badania poszerzają wiedzę w zakresie tematyki duchowości.

Struktura pracy jest niestandardowa. Rozdziały, podrozdziały i kolejne części są zaznaczanie miejscem na stronie bez numerowania (np., tytuł rozdziału na środku a podtytuł nieco dalej bliżej lewego marginesu). W ramach tak przyjętej struktury najogólniej można wyróżnić część (1) teoretyczną - dotyczącą zagadnienia duchowości, część (2) empiryczną - zawierającą prezentację walidacji narzędzia do badania przejawów duchowości, część (3) - teoretyczną zawierającą omówienie zagadnienia jakości życia wraz z prezentacją problemu jakości życia w kontekście duchowości i następnie część (4) empiryczną, która zawiera prezentację badań związku duchowości z dobrostanem i złostaniem oraz mediatorów tego związku i ostatnią część (5) - podsumowanie, która zawiera podsumowanie wyników pracy, wskazanie ograniczeń i wskazanie implikacji praktycznych przeprowadzonych badań. Poniżej omówię kolejno poszczególne rozdziały.

Praca zaczyna się od przeglądu definicji duchowości. Autor, na kolejnych 8 stronach, stara się zaprezentować różnorodność podejść do definiowania pojęcia duchowości (str. 12-20) i wskazuje, że określa się ją jako zjawisko psychiczne, ale także jako doświadczenie, dyspozycja, wymiar osobowości czy zjawisko emocjonalno-motywacyjne. Tą część, dotyczącą problemów i wyzwań definicyjnych, napisano w przejrzysty i rzeczowy sposób. Podobnie oceniam część, w której opisano części współzależne i odrębne pojęć duchowości i religijności. Po tej części brakuje dookreślenia, jak autor traktuje w swojej pracy religijność, skoro bada duchowość i proponuje model duchowości, a wcześniej pisze, że są to odrębne zjawiska? Tutaj warto dookreślić stanowisko autora w tej sprawie.

Dookreślenie będzie skutkowało większą spójnością treści na temat duchowości w odniesieniu do religijności w kolejnych rozdziałach.

Dalej (str. 28-49), Autor prezentuje przegląd teorii i badań dotyczących duchowości i wskazuje, że na ich podstawie można określić, że duchowość jest stanem transformacji (wychodzenia poza siebie) w dwa kierunki – odniesienia do Boga, Absolutu czy innej Istoty Ponadnaturalnej oraz odniesienia do Istoty naturalnej np., innych ludzi, świata, przyrody. Autor w swojej pracy przyjmuje, że duchowość jest zjawiskiem psychicznym, które polega na dążeniu do kontaktu z bytem, które osoba postrzega jako najlepszą formę istnienia i może przejawiać się na dwa sposoby – wertykalny i horyzontalny przejaw duchowości. Te też dwa wymiary traktuje jako podstawowe w proponowanym modelu duchowości. Zaprezentowany przegląd badań i teorii pod tytułem „Przesłanki stosowane w badaniach modelu duchowości” cytuje ważne, interdyscyplinarne źródła z dziedziny duchowości, wcześniejsze i najnowsze. Pomimo solidnego przeglądu literatury w tej części brakuje łączników pomiędzy podrozdziałami (tj., przejść z jednego do drugiego podrozdziału niegubiących wątku pracy). Brakuje także uporządkowania treści. Mianowicie, to co powinno być na początku danego rozdziału (tj., o jaki model chodzi w pracy) znajduje się na początku następnego rozdziału („Model duchowości wertykalnej i horyzontalnej” str. 48). Ponadto, autor cytuje jako podstawę swojego modelu duchowości, liczne teorie i badania a się do nich nie odnosi albo odnosi sporadycznie. Innymi słowy autor nie wskazuje jakie założenia, na temat proponowanego modelu przejawów duchowości, wyprowadza się z każdego z podrozdziałów. Na przykład autor tytułuje rozdział pt. „Dwie formami duchowości transcendentnej” i pisze w nim o „duchowości religijnej i niereligijnej”. Podobnie kolejny rozdział nazwany „Koncepcji szczególnej więzi” w treści nie ma nawiązuje do proponowanego modelu a pisze o religijności, wierze i transcendencji. Pojawia się pytanie – czy dany rozdział jest przesłanką za przyjęciem, że duchowość się

przejawia w wertykalny czy horyzontalny sposób, a jeśli tak to, dlaczego? Podobnie jest ze „spontanicznymi doświadczeniami duchowymi” – jeśli duchowości ma formę transcendencji w postaci doświadczeń to, jakie z nich są przykładami przejawu duchowości wertykalnej, a jakie horyzontalnej i dlaczego? Ponadto brakuje informacji, kiedy i jakie transcendencje są jednocześnie przejawem dwóch duchowości, osoba może mieć doświadczenie dążenia do kontaktu z tym co uważa za najwyższą formę istnienia i może to być jednocześnie przejaw wertykalny (np. Bóg/Istota Wyższa) i horyzontalny (np. Ludzkość drugi człowiek?) z treści wynika, że takie też są.

Spójność i nawiązanie do modelu zachowano w części nazwanej – „Przesłanki płynące z badań w nurcie neuroteologii”. Ta część jest przygotowana z dużą starannością (str. 39-44).

W modelach inspiracji filozoficznej ponownie gubi się wątek przejawów duchowości wertykalnej i horyzontalnej. Ten rozdział koncentruje uwagę czytelnika na podejmowanej w filozofii krytyce duchowości religijnej, a przecież nie tyle krytyka tej duchowości jest celem tego rozdziału, co wskazanie, że w filozofii można odnaleźć przesłanki za przejawem duchowości horyzontalnej innej niż duchowość religijna (w modelu wertykalna).

Podsumowując, w rozdziale o przesłankach dla modelu o dwóch przejawach duchowości (niezwykle ważnym, bo stanowiącym bazowe założenia badań) porządek treści jest mniej komunikatywny niż być powinien. Lepiej byłoby dla pracy, gdyby treść zaprezentowano w strukturze – 1. Przesłanki za przejawem duchowości – wertykalnym 1.a formy transcendencji (teorie i podejścia wspierające) / 1b. formy dążenia do kontaktu co święte (badania wspierające); 2. Przesłanki za przejawem duchowości horyzontalnym (teorie i podejścia wspierające), 2.a które mają określone formy – dążenie do kontaktu z tym co święte (badania wspierające) 2.b transcendencja (badania wspierające).

Kolejny rozdział poświęcono prezentacji narzędzia do pomiaru dwóch przejawów duchowości i nie wiadomo, dlaczego wprowadzono nowe nazewnictwo. Narzędzie nazwano „Indywidualna relacja z najwyższym dobrem” bez związku z postulowanym modelem– tj., przejaw duchowości wertykalny i horyzontalny. Ta część jest nie w tym, miejscu, w którym powinna być. Umieszczenie narzędzia w tym miejscu nie tylko jest niezgodne ze standardami (APA prace empiryczne) ale także sprawia, że gubi się ważny wątek pracy, bo przecież proponowanym modelem nie jest narzędzie a jest nim model zakładającym związku duchowości z jakością życia poprzez określone mediatory. Zatem dla czystości wywodu część prezentująca narzędzie powinna należeć do empirycznej części pracy po zagadnieniach

dotyczących jakości życia a przed drugą weryfikacją narzędzia własnego i być zaprezentowana jako badanie 1 – walidacja narzędzia do pomiaru przejawów duchowości – wertykalnego i horyzontalnego. Opis narzędzia nie ma właściwej struktury. Po kilku zdaniach wprowadzenia, dotyczących etapu konstrukcji własnego narzędzia, autor opisuje narzędzia, które są wskaźnikami pomiarowymi trafności kryterialnej własnego narzędzia. Z kolei, po prezentacji kolejnych kilku narzędzi pojawiają się hipotezy określające związki pomiaru danych narzędzi z narzędziem walidowanym. Następnie, przed prezentacją wyników walidacji, pojawia się opis grupy badanej (str. 59). Podsumowując - taki sposób prezentacji walidacji narzędzia - gubi spójność i wątek rozdziału. Aby struktura i treść opisu były przejrzyste dla czytelnika należałoby zastosować strukturę proponowaną przez standardy APA, mianowicie zachować następującą kolejność: 1. Grupa badana, 2. trafność treściowa – pilotaż, 2. trafność wewnętrzna - (analiza ECA, CFA), 3. trafność teoretyczna/ kryterialna – z uzasadnieniem dobru takich a nie innych kryteriów teoretycznych. 4. rzetelność narzędzia. 5. Podsumowanie – z opisem czy narzędzie jest trafne i rzetelne i na ile można je stosować w badaniach właściwych. Warto także pamiętać, że opis konstrukcji narzędzia powinien także zawierać informacje - po co skonstruowano narzędzie, skoro są inne narzędzia, które są dostępne i badają transcendencję duchową (np. Piotrowski i inni, 2013, Skala transcendencji duchowej)?, czy dostępne narzędzia mają ograniczenia?, jeśli tak to co nowego rozwiązuje to nowe narzędzie? W opisie narzędzia powinna być także informacja o kryteriach doboru narzędzi do analizy trafności kryterialnej, którą w pracy przeprowadzono - dlaczego te a nie inne narzędzia wybrano? , i co one badają - trafność zbieżną czy rozbieżną? Nie ma w tekście dokładnej informacji skąd wzięto stwierdzenia konstruowanego narzędzia (96 stwierdzeń), czym się inspirowano - cytowania literatury (bardzo ważne!).

Kolejny rozdział nazwano „Konceptualizacją pojęcia jakości życia” rozdział ten dla czystości wyводу powinien stanowić kontynuację części teoretycznej pracy.

Definicja i sposób ujmowania pojęcia jakości życia są opisane w sposób uporządkowany. W podsumowaniu rozdziału przydałaby się informacji jak autor definiuje i pojmuje jakość życia w swoim badaniu. Jest to ważne, gdyż w badaniu własnym autor korzysta z pomiarów dobrostanu subiektywnego – satysfakcji z życia, rodzaju przeżywanych emocji oraz z pomiaru stresu czy stanu psychicznego, które mają związek z jakością życia, ale są miarami dobrostanu/ złostanu. Podrozdział „Związki duchowości z jakością życia” dostarcza dogłębnego przeglądu teorii i badań i jest przygotowany z potrzebną starannością. Następnie, pomimo że w tytule pracy mowa o mediacji w

tytułe podrozdziału pojawia się pojęcie „mechanizmy”. Chcę wskazać, że nieuprawione jest używanie tego pojęcia w kontekście tej pracy – „mechanizmy” oznaczają związki przyczynowo skutkowe, a badania własne analizują związki korelacyjne (tj., wyniki badania nie pochodzą z eksperymentów, badań podłużnych czy wielokrotnych pomiarów a opierają się danych z jednokrotnego pomiaru/wypełniania wszystkich kwestionariuszy).

Po prezentacji rozdziałów, stanowiących teoretyczne podstawy proponowanego modelu, autor prezentuje ponowną weryfikację trafności kwestionariusza. Kolejny jest poświęcony testowaniu proponowanego modelu. Ponieważ obywa rozdziały „korzystają” z tej samej metodologii to hipotezy i metodologia są zaprezentowana w rozdziale dotyczącym weryfikacji kwestionariusza. Taki zabieg sprawia, że gubi się wątek wyvodu: wraz z podążaniem za kolejnymi kartkami tekstu gubi się poczucie, że się wie co jest celem doktoratu mianowicie, czy dotyczy konstrukcji narzędzia czy jest propozycją modelu?

Zatem proponuję wprowadzenie zmiany w strukturze tej części (str.132- do Podsumowanie). Mianowicie, aby rozpocząć rozdział (str. 132) podrozdziałem o celach badania (tu wskazać na dwa – a ponowną walidację narzędzia wymiarów duchowości i testowanego proponowanego modelu duchowości), następnie opisać: grupę badaną; narzędzia i procedurę; a następnie podzielić tekst na dwa podrozdziały: 1. Walidacja narzędzia – badania 2a; 2. Testowanie zakładanego modelu duchowości badanie – 2b. i umieścić w nich treść zgodną z tytułem podrozdziału (tj., z tym jaka powinna się znaleźć w każdym z tych podrozdziałów). Co ważne w drugim podrozdziale (badanie 2b) należałoby opisać problem badawczy i hipotezy wraz z krótkim uzasadnieniem każdej z hipotez.

Zwracam uwagę także na dwa inne mankamenty tej części. Spis hipotez umieszczono na końcu, w podsumowaniu, podczas gdy od tego należałoby zacząć i następnie przejść do uzasadniania hipotez. Wracam uwagę także na brak precyzyjności w stosowanej ważnej terminologii. Autor w obecnej wersji nazywa hipotezami to nazywa się założeniami (np. str. 132, 133). Mediatory z kolei, nazywa konstruktami psychologicznymi (to raczej nazwa metodologiczna) podczas gdy to są charakterystyki osobowe.

Ponadto w tej części są inne niedociągnięcia i są nimi: opis wyników, ma luźną strukturę - nie odpowiada porządkowi prezentacji hipotez; tytuły rozdziałów zaczerpnięte są od nazw modeli statycznych (np., model strukturalny) a nie od problemu, jaki testują (model zależności: przejawy duchowości – cechy osobowe – dobrosan/złostan).

Uniwersytet
Gdański

Związek
Uczelni
Fahrenheita

Plusem pracy jest to, że w analizie hipotez zastosowano zaawansowane statystyki i trafnie dobrano model statystyczny, (tj., taki który najlepiej odpowiada założeniom pracy). Wyniki badania są opisane w sposób rzeczowy i czytelny. Jedyna uwaga dotyczy tabel, które w tytułach mają informację, że zawierają efekty pośrednie a w tabeli jest tylko zmienna wynikowa, zatem czegoś brakuje (np. Tab. 11) (por. standardy APA).

Prace kończy rozdział nazwany -Podsumowanie. Zawiera on opis otrzymanych wyników, ograniczenia badań i implikacje praktyczne badań. O ile autor obszernie opisuje jakie wyniki otrzymał w badaniach to brakuje dyskusji wyników, czyli wskazania co model wskazuje jako novum, a co potwierdza zgodnie z wynikami poprzedników. Na 21 stronach podsumowania wyników (str. 183 – 204) znajduje się jedynie 7 cytowań (odwołań do badań, teorii poprzedników). Część ograniczenia badań jest przygotowana ze starannością, spójna a i rzeczowa.

Podsumowując ocenę rozprawy, uważam, że praca ma wiele mocnych stron, które dowodzą jej wartości naukowej i aplikacyjnej.

Mocnymi stronami rozprawy są:

1. Novum w stosunku do istniejących badań - propozycja cech osobowych które mają znaczenie w związku pomiędzy przejawami duchowości – horyzontalnym vs. wertykalnym a dobrostanem (tj., zadowoleniem z życia, przeżywanymi emocjami), złostaniem (tj., poziomem stresu), zdrowiem psychicznym (tj., depresją i stanem psychicznym). Tym bardziej propozycja ta jest wartościowa, bo została przetestowana na dużej reprezentatywnej próbie.
2. Propozycja nowego narzędzia do badania dwóch przejawów duchowości – wertykalnego i horyzontalnego. Narzędzie to zostało w pracy dwukrotnie walidowane.
3. Dostarczenie dogłębnego przeglądu interdyscyplinarnych badań, obejmujących różne przejawy i formy, tradycyjnie i współcześnie ujmowanej duchowości (w sumie 63 strony bibliografii)
4. Dostarczenie przeglądu badań na temat cech osobowych, które mogą potencjalnie pośredniczyć w związku pomiędzy przejawem duchowości – horyzontalnym/ wertykalnym i różnymi formami dobrostanu/złostanu.
5. Uzyskane wyniki mogą mieć wartość aplikacyjną – przeprowadzone analizy mediacyjne dostarczają wiedzy na temat cech osobowych, które mogą sprzyjać duchowości rozumianej jako zjawisko psychiczne i dalej dobrostanowi.

Pomimo wskazanych mocnych stron pracy ma ona pewne mankamenty, wymienione przez mnie w recenzji, które należy poprawić. Dotyczą one:

1. Braku spójności - czym jest główny problem pracy. W obecnej formie pracy nie różnicuje się tworzenia narzędzi, które służą do badania problemu, od samego problemu badawczego.
(Tematem pracy jest „Czynniki mediujące między duchowością wertykalną i horyzontalną a jakością życia” a nie konstrukcja i walidacja narzędzia do badania dwóch przejawów duchowości i to powinno wynikać z treści pracy, a nie wynika).
2. Braku precyzji w posługiwaniu się naukowymi pojęciami i terminami.
3. Braku opracowania solidnego rozdziału metodologicznego do badania właściwego – odpowiadającego tematowi pracy.
4. Niepoprznego układu treści rozdziałów w pracy tj., to co powinno rozpoczynać rozdziały (np., cel, problem i hipotezy) jest umieszczane jako podsumowanie.

Tym samym stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Jakuba Niedźwieckiego powinna zostać poprawiona zanim zostanie dopuszczona do dalszych etapów przewodu doktorskiego i składam wniosek o poprawę pracy doktorskiej mgr Jakuba Niedźwieckiego.

Andrzej Januszewski

